

ساختار نهادی کژکار کرد و گردشگری نواحی کوهستانی

(مورد مطالعه: ناحیه کوهستانی رضوانشهر)

حسن افراخته*، استاد گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

فرهاد جوان، دانش آموزخته دکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۵/۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۴/۸

چکیده

تحولات تکنولوژیکی و افزایش توانایی انسانی در بهره‌برداری از نواحی کوهستانی، از یک سو، و نیاز به تنوع‌بخشی اقتصادی سکونتگاه‌های انسانی مستقر در نواحی کوهستانی موجب گسترش گردشگری روستایی (در ترکیب با گردشگری طبیعی) شده است؛ که می‌تواند مکمل و مشوق فعالیت‌های مولد بوده و زمینه دستیابی به توسعه پایدار را فراهم آورد. پژوهش حاضر با هدف کنکاش و تحلیل اثرگذاری ساختار نهادی کژکار کرد بر نحوه گسترش و پیامدهای گردشگری در نواحی روستایی کوهستانی رضوانشهر تدوین شده است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش انجام، توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش را روستاهای گردشگرپذیر کوهستانی (۱۴ روستا) ناحیه رضوانشهر تشکیل می‌دهد. نتایج پژوهش نشان داد که به دلیل برتری ساختار نهادی کژکار کرد، گسترش گردشگری موجب توسعه نامتوازن سکونتگاه‌های کوهستانی شده است. در حالی که این فعالیت، جمعیت‌پذیری مجدد روستاهای کوهستانی را در پی داشته است، اما به دلیل برتری ساختار نهادی کژکار کرد، گویی فاقد هر نوع مدیریت، ساماندهی مناسب و رها از نظارت است. به عبارتی، ساختار نهادی کژکار کرد بازدارنده توسعه گردشگری همراه با حداکثرسازی منافع فردی و اجتماعی بوده و مسبب توسعه گردشگری در روستاهای کوهستانی به نفع شخصی و به زیان ملی است. در حالی که کوهستان‌های ایران میراث طبیعی مشترک همه ایرانیان است و حتی‌الامکان باید این میراث مشترک و ثروت با ارزش بین نسلی با وسواس خاصی مدیریت و حافظت شود؛ چرا که، آثار و عوارض بهره‌برداری غیرمنطقی و مخرب نواحی کوهستانی علاوه بر نواحی مجاور، کل جامعه را در معرض خسارات جبران‌ناپذیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی قرار خواهد داد.

واژگان کلیدی: گردشگری روستایی، نواحی کوهستانی، ساختار نهادی کژکار کرد، منافع ملی، رضوانشهر.

* نویسنده مسئول Email: afrakhtehh@yahoo.com

نحوه استنادی به مقاله:

افراخته، حسن، جوان، فرهاد (۱۳۹۹). ساختار نهادی کژکار کرد و گردشگری نواحی کوهستانی. فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی. سال اول، شماره ۲ (۲). صص ۱۸-۱. Doi:10.29252/gsama.1.2.1

۱. مقدمه

حوزه‌های روستایی به عنوان قاعده نظام سکونت و فعالیت ملی، نقش اساسی در توسعه ملی ایفا می‌کند، چرا که توسعه پایدار سرزمین در گرو پایداری نظام روستایی به عنوان زیر نظام تشکیل‌دهنده نظام سرزمین است (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱) و ایجاد وقفه در روند توسعه فضاهای روستایی آثار و پیامدهای متعددی را به همراه دارد که دامن‌گیر مناطق شهری و در نهایت کلیت سرزمین خواهد شد (افراخته، ۱۳۹۲: ۲۱). در حال حاضر وضعیت اقتصاد روستاها به خصوص در کشورهای در حال توسعه روند مطلوبی ندارد، به طوری که جابه‌جایی و مهاجرت گسترده روستاییان به شهرها، گسترش فقر و بیکاری، عدم امنیت غذایی، قرار گرفتن عمده جمعیت روستایی در حاشیه و مواردی از این دست نشان می‌دهد که در عمل، اهداف حیاتی توسعه مبنی بر افزایش پایدار درآمد، گسترش اشتغال مولد و توزیع منصفانه منافع ناشی از رشد در مناطق روستایی با شکست مواجه شده است (محمدی‌یگانه و ولانی، ۱۳۹۳: ۵۵).

روستاهاى کشور ایران، به علت اتکای شدید بر کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن و نداشتن منابع اشتغال و درآمدی غیر از کشاورزی، دارای اقتصاد ضعیف و آسیب‌پذیری است. بخش کشاورزی به علت محدودیت و ثابت بودن مساحت اراضی، امکان افزایش درآمدی چندانی ندارد (افراخته و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۴)؛ بنابراین، تنوع بخشی به اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی در کشورهای در حال توسعه موجب بهبود فرصت‌های شغلی غیرکشاورزی در مناطق روستایی شده و می‌تواند تأثیر مهمی در رفاه خانوارهای روستایی داشته باشد (جوان و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۸). از این رو، جستجو جهت پیدا کردن منابع درآمدی دیگر با توجه به توان‌ها و موانع هر منطقه از کشور، جهت

تنوع‌بخشی اقتصادی به اقتصاد روستایی در راستای افزایش توان نگه‌داشت جمعیت روستا و به عبارتی پایداری جمعیت روستایی، ضروری به نظر می‌رسد (یاسوری و جوان، ۱۳۹۴: ۲۰). یکی از شیوه‌های تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی، توسعه انواع گردشگری است؛ از انواع مختلف گردشگری، گسترش گردشگری روستایی حرفه‌ای درآمدزا و تأثیرگذار در اقتصاد روستایی و ملی است (نصیری‌مقدم و خوش‌سیما، ۱۳۹۴: ۲).

گردشگری روستایی علاوه بر مزیت‌های نسبی گردشگری، آثار اقتصادی مهمی چون، جلوگیری از جریان مهاجرت روستایی، ایجاد اشتغال برای نیروی مازاد کار، تنوع اقتصادی روستایی، بالا بردن سطوح درآمدی خانوارهای روستایی و ایجاد تقاضا برای محصولات کشاورزی و صنایع دستی در بر دارد (تولایی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴). این موضوع نیازی محسوس برای توسعه و احیای اقتصاد روستایی است که علاوه بر گسترش گردشگری، باعث ورود روش‌های امروزی کشاورزی در نواحی روستایی نیز می‌شود. گردشگری و توسعه آن ابزاری ضروری برای برنامه‌ریزی توسعه و روستاها به شمار می‌آید. گردشگری به شکوفایی اقتصاد روستایی، عرضه تولیدات محلی و ایجاد ارزش افزوده بسیار کمک می‌کند (پاپ‌زن، ۱۳۸۹: ۲۶؛ به نقل از آگوستین^۱، ۱۹۹۸). توسعه گردشگری در نواحی روستایی در عین حال، روشی برای تحرک رشد اقتصاد ملی از طریق غلبه بر انگاره‌های توسعه‌نیافتگی و بهبود استانداردهای زندگی مردم محلی است (بهرامی، ۱۳۸۹: ۵).

بنابراین، توسعه گردشگری در نواحی روستایی از یک طرف می‌تواند نقش مهمی در تنوع‌سازی اقتصاد جوامع روستایی داشته و فراهم‌کننده بستر و زمینه‌ساز توسعه پایدار

¹ Augustin, 1998

دانایی کسب می‌کنند از نظر قدرت، ثروت و منزلت در حاشیه قرار می‌گیرند. پس ساختار نهادی کژکارکرد این است که به دانایی‌هایی که برای کشور عزت و جایگاه رفیع و برای مردم رفاه و آسوده‌خاطری ایجاد می‌کند، پاداش نمی‌دهد و آن را تشویق نمی‌کند.

دوم، تبلور نفع شخصی

از نظر بسیاری از متفکران برنامه‌ریزی توسعه، لازم است روند ساختار نهادی به گونه‌ای سازمان داده شود تا در عین حال که ابتکارات شخصی و انگیزش‌های فردی تشویق می‌شود، افراد و سازمان‌ها در مسیر حداکثرسازی منافع خود، تلاش‌هایی صورت دهند که با منافع دور مدت و مصالح توسعه ملی هم راستا باشد (مؤمنی، ۱۳۹۹)، یعنی تأمین و تضمین منافع شخصی به منافع ملی کشور خسارت وارد نکند بلکه موجب رشد و تقویت منافع ملی شود.

نرگسی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی که با عنوان بررسی رابطه بین گردشگری، رشد اقتصادی و توسعه مالی در ایران (۱۳۶۸-۱۳۹۵) بوده به این نتایج رسیده‌اند که رشد گردشگری، رابطه مثبت و معناداری با رشد اقتصادی و توسعه مالی داشته است. توسعه مالی همچون گردش مالی راحت در کشور مبدأ و استفاده ساده از ابزارهای مالی، تأمین منابع مالی برای گردشگران در رشد این صنعت نقش بسزایی دارد. همان‌گونه که افزایش توسعه مالی سبب رشد اقتصادی می‌گردد، افزایش رشد اقتصادی نیز سبب بهبود زیرساخت‌ها و توسعه صنعت گردشگری می‌شود. تقی‌لو و همکاران (۱۳۹۷)، در بررسی و تحلیل اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سامان) نشان دادند که اولاً درآمدزایی از طریق گردشگری، بیشتر در بخش خدمات گردشگری بوده و در زمینه تولیدات کشاورزی و صنایع دستی توفیق چندانی نداشته است؛ همچنین وجود

روستایی باشد و از سوی دیگر وسیله‌ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی (از طریق غلبه بر انگاره‌های توسعه‌نیافتگی و بهبود استانداردهای زندگی مردم محلی) به حساب آید (شریف‌زاده و مرادی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۵۳). گردشگری روستایی در روستاهای نواحی کوهستانی ترکیبی از گردشگری طبیعی را در خود می‌پذیرد. از سال ۲۰۰۲م که سال کوهستان و اکوتوریسم نام گرفته، توجه به این مناطق شکلی ویژه پیدا کرده و جوامع مختلف از ظرفیت‌های این صنعت برای بهبود اوضاع خود بهره می‌گیرند. در این راستا در پژوهش حاضر به دنبال کنکاش و تحلیل اثرگذاری ساختار نهادی کژکارکرد بر نحوه گسترش و پیامدهای گردشگری در نواحی روستایی کوهستانی رضوانشهر است. نهادها با در اختیار گذاشتن ساختارهایی برای زندگی روزمره، عدم اطمینان را کاهش می‌دهند، نهادها راهنمای کنش متقابل انسان هستند و سبب ساختارمند شدن انگیزه‌های نهفته در مبادلات بشری می‌شوند (رضاقلی، ۱۳۹۸: ۶۱). گاهی نهادها فراگیر هستند که مشوق فعالیت‌های توسعه‌ای می‌شود و در مواردی به دلایل مختلف تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نهادها کارکرد توسعه‌ای نداشته و به اصطلاح "کژکارکرد" می‌شوند.

روشن‌ترین صورت از ساختارهای نهادی را می‌توان در اندیشه پارسونز و کارکردگرایان ساختاری یافت. کار این گروه با مفهوم کارکرد گره خورده است (ریتزر، ۱۳۹۴: ۱۳۰). منظور از ساختار نهادی کژکارکرد معطوف به دو مؤلفه با پشتیبانی نظری بایسته است:

نخست، راستای کسب دانش

بستر نهادی کژکارکرد بستری است که راستای کسب دانش را به سمت شیوه‌های حقه بازی و دسیسه چینی و فریب و فساد هدایت می‌کند و یادگیری‌های در آن کانال را پاداش می‌دهد. بنابراین کسانی که در ساحت علم و فناوری

گردشگران، اثرات محیط زیستی منفی بر روستاهای هدف گردشگری داشته است. بنابراین، اگر مفهوم و اهداف گردشگری به خوبی درک نشود، علاوه بر آن که منافع اقتصادی در بر نخواهد داشت، می‌تواند منشأ آثار مخرب فرهنگی و زیست محیطی باشد.

تقوی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان بررسی اثرات رشد گردشگری بر تولید ناخالص داخلی، (نمونه موردی ایران)، به این نتایج رسیده‌اند که اثر کوتاه مدت تغییرات درآمد بخش گردشگری بر تولید ناخالص داخلی معنادار (غیرصفر) و معادل $0/73$ است که از نظر آماری در سطح پنج درصد معنادار است و اثر کوتاه‌مدت تغییرات تعداد گردشگران بر تولید ناخالص داخلی معنادار (غیر صفر) و معادل $0/46$ می‌باشد که از نظر آماری در سطح پنج درصد معنادار است، از این رو، اتخاذ سیاست‌های افزایش دهنده درآمد بخش گردشگری می‌تواند جزء ابزارهای موثر در افزایش تولید ناخالص داخلی باشد. شین^۱ سال ۲۰۱۲، در پژوهشی با عنوان "نابرابری درآمد و رشد اقتصادی" نشان داد که نابرابری بالاتر، می‌تواند رشد اقتصادی را در مرحله اولیه توسعه اقتصادی متوقف کند و نیز می‌تواند رشد اقتصادی را در یک وضعیت تقریباً پایدار تشویق کند. کومار^۲ و همکاران (۲۰۱۵) با استفاده از رویکرد ARDL سهم گردشگری را به همراه سایر محرک‌های موثر از جمله توسعه مالی و شهرنشینی در رشد اقتصادی فیجی طی سال-های ۱۹۸۱-۲۰۰۹ مورد بررسی قرار داد؛ آنها دریافتند که به ازای بازده خروجی هر کارگر، گردشگری به میزان $0/13$ درصد افزایش می‌یابد در حالی که توسعه مالی بالاترین سهم را در این افزایش به میزان $0/71$ درصد به ازای هر نفر در بلندمدت دارد. کاستانتینا^۳ و همکاران (۲۰۱۵) تحقیقی

با عنوان "نقش گردشگری آبگرم در توسعه اقتصاد محلی از رومانی" به انجام رسانده‌اند. این مطالعه با هدف شناسایی کمک گردشگری آبگرم به توسعه اقتصاد محلی در رومانی انجام شده است. گردشگری آبگرم، امروز یکی از اشکال عمده گردشگری بین‌المللی است که باعث افزایش سیستم‌های محلی و پیچیدگی‌های عملکردی می‌شود. این مطالعه بر مبنای تجزیه و تحلیل یک کتاب‌شناسی غنی در زمینه توسعه گردشگری بهداشتی و همچنین اندازه‌گیری این پروسه برای دوره ۱۹۹۳-۲۰۱۲ است. یک پایگاه داده از (طبقه‌بندی فعالیت‌های اقتصادی ملی)^۴ برای دوره ۲۰۰۰-۲۰۱۲، جهت تحلیل وضعیت تعدادی از شرکت‌ها، تعداد کارکنان، رشد کسب و کار و سود سالانه ساخته شده است. این پایگاه داده‌ها برای محیط‌زیست آبگرم و کل اقتصاد محلی نیز ساخته شده است. نتایج حاکی از اهمیت گردشگری آبگرم در توسعه پایدار اقتصاد محلی است که دارای منابع خاص است.

۲. روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ هدف بنیادی و کاربردی است. جامعه آماری تحقیق را ناحیه کوهستانی شهرستان رضوانشهر در استان گیلان تشکیل می‌دهد. به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز تحقیق، از مطالعات اسنادی شامل کتاب، پایان‌نامه و رساله‌های دانشگاهی، مقالات، پایگانی سازمان‌ها و اداراتی نظیر سازمان گردشگری و میراث فرهنگی شهرستان رضوانشهر و استان گیلان و گزارش‌ها علمی استفاده شده است. مطالعه محلی دیگر روش جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز تحقیق بوده است که از طریق مصاحبه‌های ساختاریافته و محقق‌ساخته تحت دو عنوان مصاحبه کارشناسان و دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی در حوزه گردشگری و مصاحبه خانوار به‌دست آمده است. نمونه-

¹ Shin

² Kumar

³ Constantina

⁴ NACE

بخش و دهستان تعیین شد. در تجزیه و تحلیل داده‌ها و استنتاج اطلاعات لازم در بخش کیفی، از روش دپوی و گیلتین و آمار توصیفی در محیط GIS، بهره گرفته شده است. جدول ۱، تعداد روستاهای نمونه در تیپ کوهستانی شهرستان رضوانشهر را نشان می‌دهد. جدول ۲، نیز، روستاهای نمونه را در روستاهای تیپ کوهستانی محدوده مورد مطالعه نشان می‌دهد.

گیری در ناحیه مورد مطالعه به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انجام شده است؛ به گونه‌ای که نخست، روستاهای تیپ کوهستانی ناحیه مورد مطالعه شناسایی شدند. سپس از مجموع کل روستاهای تیپ کوهستانی شهرستان (۵۷ روستا)، ۲۵ درصد آن‌ها به عنوان جامعه نمونه انتخاب گردید و انتخاب این میزان به جهت سطح کفایتی بوده که مطالعات قبلی در حوزه روستایی نیز تأیید نموده است. آنگاه، با روش سهمیه‌ای تعداد روستاهای نمونه به تفکیک

جدول ۱. تعداد روستاهای نمونه در تیپ کوهستانی شهرستان رضوانشهر

تیپولوژی روستاها	بخش	دهستان	تعداد روستا	تعداد خانوار	روستاهای نمونه
کوهپایه‌ای و کوهستانی	مرکزی	خوشابر	۲۸	۳۱۱۸	۶
		گیل دولاب	۱	۶۲	۱
	پره سر	بیلاقی ارده	۲۲	۱۱۲۸	۵
		دیناچال	۶	۱۶۴۳	۲
جمع کل			۵۷	۱۴۶۵۳	۱۴

منبع: سالنامه آماری استان گیلان، ۱۳۹۵

جدول ۲. روستاهای نمونه در تیپ کوهستانی محدوده مورد مطالعه

ردیف	نام روستا	تعداد جمعیت	تعداد خانوار
۱	انگوش	۱۹۲	۷۲
۲	سرک	۱۷۱	۵۷
۳	اورما	۸۱۳	۲۴۹
۴	بیاچال	۱۱۶	۴۱
۵	آبویار	۳۴۹	۱۰۱
۶	رزدار	۱۴۸	۵۱
۷	وزشت	۲۱۰	۶۸
۸	روشنده	۱۹۷	۶۲
۹	ارده	۶۸۲	۲۳۳
۱۰	زندانه	۱۳۷	۴۷
۱۱	چروده	۲۳۹	۶۸
۱۲	نوده	۲۰۵	۶۸
۱۳	پارگام	۲۴۳	۷۷
۱۴	جهان‌گریه	۱۰۲	۴۰

منبع: سالنامه آماری استان گیلان، ۱۳۹۵

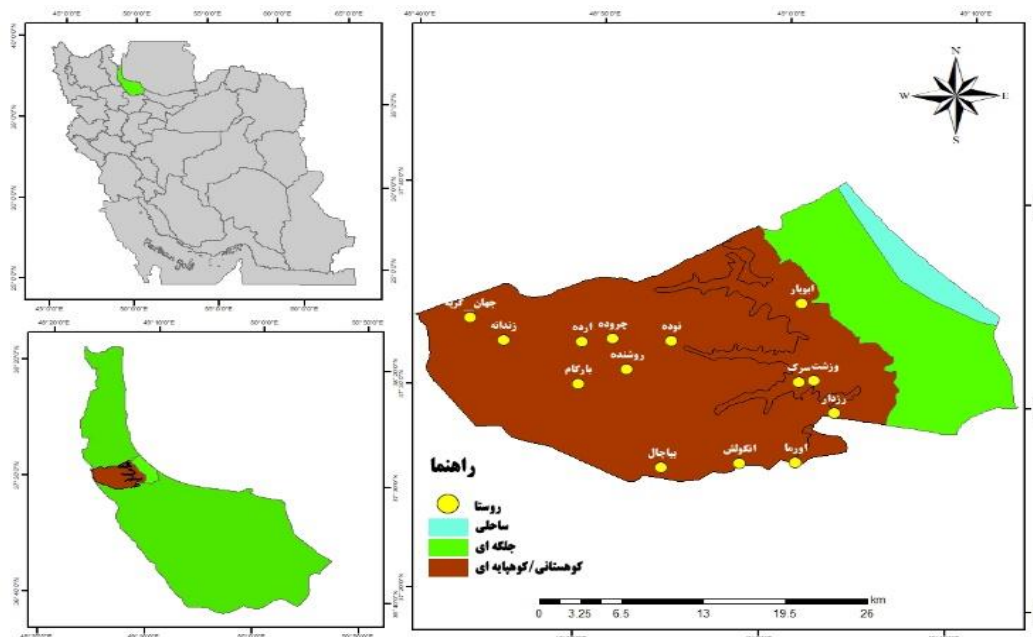
۲.۱. محدوده مورد مطالعه

درجه و ۲۵ دقیقه و ۲۲ ثانیه تا ۳۷ درجه و ۴۰ دقیقه و ۳۴ ثانیه شمالی و طول جغرافیایی ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه و ۲۱ ثانیه تا ۴۹ درجه ۱۳ دقیقه و ۷ ثانیه شرقی قرار گرفته است

شهرستان رضوانشهر در شمال غرب استان گیلان واقع گردیده و از لحاظ موقعیت جغرافیایی بین عرض‌های ۳۷

است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۸۷: ۷۲). مساحت آن ۷۸۳/۵ کیلومترمربع و مرکز آن شهر رضوانشهر با مساحت ۷/۴۱ کیلومترمربع است که حدود ۴۰ درصد آن، عرصه‌های کوهستانی جنگلی، مرتعی و ییلاقی، ۳۰ درصد کوهپایه‌ای و ۳۰ درصد نیز جلگه‌ای و ساحلی است. این شهرستان دارای ۲ بخش (مرکزی و پره‌سر)، ۲ شهر (رضوانشهر و پره‌سر)، ۴ دهستان (گیل دولاب، خوشابر، دیناچال و ییلاقی‌ارده) و ۱۰۷ روستای دارای سکنه و ۵ روستای خالی از سکنه است.

(شکل ۱). این شهرستان از نظر جهات جغرافیایی از طرف شمال به دریای خزر و شهرستان تالش، از سمت شرق به دریای خزر، شهرستان‌های بندر انزلی و صومعه‌سرا و از سوی جنوب و جنوب شرقی به شهرستان ماسال و از طرف غرب به شهرستان خلخال در استان اردبیل محدود می‌گردد، بدین لحاظ از موقعیت جغرافیایی و استراتژیک ممتازی برخوردار است به طوری که گره گاه ارتباطی بخش‌های مرکزی، غربی و شمالی محسوب شده و مدخل شاهراه ارتباطی گیلان به استان اردبیل، کشورهای قفقاز و روسیه

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی ناحیه مورد مطالعه و پراکنش روستاهای نمونه در کشور و استان گیلان، منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

کوهستانی، مجدداً، جمعیت راهی کوهستان شده و فضای کالبدی آن را دگرگون کرده است. این اسکان به تقویت فعالیت‌های گردشگری در نواحی کوهستانی منجر شده است. بررسی میزان حضور گردشگر (سالیانه) در روستاهای ناحیه رضوانشهر بر حسب میانگین پنج سال اخیر نشان داد که روستاهای تپ کوهستانی/کوهپایه‌ای از جمله جهان-گریه، زندانه، ارده و غیره به سبب چشم‌انداز بکر جنگل و مراتع سرسبز و همچنین به دلیل آن که حضور گردشگران در این ناحیه همزمان با فصل گرم سال در تابستان است و ارتفاعات به دلیل نقشی که در تعدیل دما دارند، شاهد

۳. یافته‌های تحقیق

کوهستان و جمعیت‌پذیری

قبل از کاربرد د.د.ت، در مبارزه با پارازیت‌های انگلی، جریان رودهای سیلابی و محیط بانالافی، اغلب جمعیت گیلان در سکونتگاه‌های کوهستانی ساکن بوده‌اند؛ وجود شهرهایی در ارتفاعات دیلمان و دیگر نواحی مبین این ادعا است (رابینو، ۱۳۵۷). بعد از تحولات تکنولوژیکی، حل معضل انگل‌ها، غلبه بر محیط و گسترش کشاورزی، جمعیت به بخش جلگه‌ای سرازیر شد و کوهستان جمعیت دائمی خود را از دست داد. اکنون با گسترش گردشگری

حضور بیشتر گردشگران در سال است. جدول ۳، میزان حضور سالیانه گردشگران را در روستاهای نمونه

جدول ۳. میزان حضور سالیانه در روستاهای نمونه در شهرستان رضوانشهر

روستا	میانگین (نفر)	روستا	میانگین (نفر)
سرک	۷۰۰	ارده	۱۲۰۰
اورما	۵۰۰	زندانه	۱۵۰۰
بیچال	۴۰۰	چروده	۱۰۰۰
آبویار	۳۰۰	نوده	۷۰۰
رزدار	۴۰۰	پارگام	۱۰۰۰
وزشت	۳۰۰	چهان گریه	۱۲۰۰
روشنده	۹۰۰	انگولش	۵۰۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

چرخش درآمدی و بی‌توازی آن در سطح روستاها

ایجاد و رشد کسب و کارهای گردشگری در هر فضای جغرافیایی، اولین و اصلی‌ترین زمینه‌ای است که تحت تأثیر قرار می‌گیرد، به عبارتی، کلیت تلاش‌ها باید در پی تحول مثبت ایجاد و رشد کسب و کارهای گردشگری باشد، درآمد بهره‌بردار یا فعال اقتصادی می‌تواند به مرور، ساکنانی را که حتی به طور مستقیم در امر گردشگری فضا فعالیت ندارند، نیز تحت تأثیر قرار دهد. درآمدهایی که ناشی از گردشگری است، به اقتصاد روستاها تزریق می‌شود. وقتی گردشگر در ناحیه روستایی پول خرج می‌کند، باعث ایجاد درآمد برای شخص دیگری می‌شود و بخشی از درآمد این شخص دوباره خرج و بقیه پس‌انداز می‌شود. به همین ترتیب اثر اولیه میزان معینی از مخارج یک شخص طی دفعات متوالی و در مدت زمانی نسبتاً طولانی در اقتصاد روستا بر جای می‌ماند. فروش اراضی و املاک؛ همزمان با رونق فعالیت‌های مرتبط با گردشگری، پول و نقدینگی در اختیار تعداد قابل توجهی از افراد قرار می‌دهد که موجب افزایش درآمد خانوارهای روستایی می‌شود. منافع و درآمد حاصله از فعالیت‌های گردشگری در موقعیت‌های مکانی و بین گروه‌های مختلف به صورت عادلانه و متوازن توزیع نمی‌شود بنابراین این چرخش درآمدی به صورت متعادل و

براساس قابلیت‌های مکانی و اجتماعی در ناحیه مورد مطالعه پخش نمی‌شود. بنا به برآوردهای صورت گرفته، میانگین درآمد خانوارهای روستای سرک با رقمی نزدیک به ۱۶ میلیون ریال، بالاترین میزان درآمد ماهیانه در بین روستاهای ناحیه است و این میزان به رقم ۸/۵ میلیون ریال نیز در روستای همچون وزشت می‌رسد. به عبارت دیگر، اختلاف درآمد نسبتاً قابل توجهی در سطح روستاهای مورد مطالعه قابل مشاهده است. از دلایل عمده این اختلاف درآمدی در سطح روستاها، می‌توان به نحوه استفاده و مدیریت صحیح بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود در روستاها و حضور گردشگران اشاره کرد، روستاهایی از جمله رودبارسرا، زندانه، ارده و غیره که توانسته‌اند زمینه‌های مختلفی را از طریق گردشگری برای درآمدزایی به وجود آورند، مسلماً می‌توانند میانگین درآمدی بالاتری نسبت به سایر روستاهای مورد مطالعه داشته باشند (جدول ۴). بررسی نرخ بیکاری روستاهای گردشگرپذیر ناحیه رضوانشهر نشان داد که بیکاری کل روستاهای مورد مطالعه ۸/۷ درصد است؛ در روستاهای سرک و انگولش به ترتیب بالاترین درصد بیکاری را می‌توان شاهد بود و کمترین میزان بیکاری نیز متعلق به روستاهای زندانه و نوده بوده است. همه سکونتگاه‌های روستایی دارای جاذبه‌های ذاتی و جاذبه‌های اکتسابی

توسعه‌گزینشی فعالیت‌های گردشگری و چالش بیکاری

با توجه به آثار جنبی گردشگری در اقتصاد، مسئله اشتغال‌زایی دارای اهمیت فراوانی است که افزون بر ایجاد درآمد و تنوع‌سازی اقتصاد محلی می‌تواند از آثار زیان‌بار فرهنگی - اجتماعی ناشی از بیکاری نیز جلوگیری کند. گردشگری روستایی بسیار کاربر است و از مزیت‌های مهم آن بی‌نیازی به نیروی کار متخصص و جلب استفاده از نیروی کار ساده یا نیمه‌ماهر برای خدمت در این صنعت (به-خصوص در بخش ساختمان و تهیه مواد غذایی لازم برای گردشگران) است که باعث اشتغال موقت یا دائم برای بیشتر ساکنان روستا می‌شود. بررسی نرخ بیکاری روستاهای گردشگرپذیر ناحیه رضوانشهر نشان داد که بیکاری کل روستاهای مورد مطالعه ۸/۷ درصد است؛ در روستاهای سرک و انگولش به ترتیب بالاترین درصد بیکاری را می‌توان شاهد بود و کمترین میزان بیکاری نیز متعلق به روستاهای زندانه و نوده بوده است. همه سکونتگاه‌های روستایی دارای جاذبه‌های ذاتی و جاذبه‌های اکتسابی هستند که با بهره‌برداری اصولی از جاذبه‌های اکتسابی اقتصادی، این نواحی پایدارتر و از آسیب دور می‌ماند، بنابراین روستاهایی از جمله سرک و انگولش، اگر دارای نرخ بیکاری بالایی هستند، به جاذبه‌های بالقوه آن‌ها برای ایجاد فعالیت‌های جنبی در کنار فعالیت‌های اصلی توجه لازم مبذول نشده است. در روستای زندانه گردشگری به عنوان یک محرک اصلی ایفای نقش می‌نماید که علاوه بر ایجاد اشتغال، فعالیت رایج روستا (دامداری) را نیز تقویت و تکمیل نموده است. اما در برخی دیگر از روستاها از این روند برکنار مانده‌اند، یعنی توسعه فعالیت‌های گردشگری به طور گزینشی صورت و به تناسب خواست گروه‌ها و روستاهای خاص صورت گرفته است. جدول ۵، نرخ بیکاری در روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

هستند که با بهره‌برداری اصولی از جاذبه‌های اکتسابی اقتصادی، این نواحی پایدارتر و از آسیب دور می‌ماند، بنابراین روستاهایی از جمله سرک و انگولش، اگر دارای نرخ بیکاری بالایی هستند، به جاذبه‌های بالقوه آن‌ها برای ایجاد فعالیت‌های جنبی در کنار فعالیت‌های اصلی توجه لازم مبذول نشده است.

جدول ۴. میانگین درآمد ناخالص خانوار در روستاهای مورد مطالعه (میلیون ریال)

روستا	میانگین	حداقل	حداکثر
انگولش	۱۳	۶	۱۶
سرک	۱۶	۵,۷	۲۰
اورما	۱۴	۵,۶	۱۷
بیچال	۹	۴	۱۲
آبویار	۹,۵	۴	۱۳
رزدار	۹	۵,۴	۱۲
وزشت	۸,۵	۸,۴	۱۰
روشنده	۱۳	۸,۵	۱۷
ارده	۱۵	۵,۶	۲۰
زندانه	۱۷	۵,۷	۲۲
چروده	۱۶	۷	۲۰
نوده	۱۱	۵	۱۴
پارگام	۱۴,۵	۸,۶	۱۸
جهان‌گریه	۹	۵,۴	۱۲

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

در روستای زندانه گردشگری به عنوان یک محرک اصلی ایفای نقش می‌نماید که علاوه بر ایجاد اشتغال، فعالیت رایج روستا (دامداری) را نیز تقویت و تکمیل نموده است. اما در برخی دیگر از روستاها از این روند برکنار مانده‌اند، یعنی توسعه فعالیت‌های گردشگری به طور گزینشی صورت و به تناسب خواست گروه‌ها و روستاهای خاص صورت گرفته است. جدول ۵، نرخ بیکاری در روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

از دلایل اصلی بالابودن میزان فلاکت در این روستاها می‌توان به بالابودگی شاخص بیکاری و نرخ سرباری جمعیت در روستاها اشاره داشت. به بیان دیگر، در این روستاها بالاترین ناکامی اقتصادی را می‌توان شاهد بود. همچنین پایین‌ترین سطح شاخص فلاکت در روستاهای مورد مطالعه در دو روستای زندانه و جهان‌گریه بوده است که این میزان نشان‌دهنده پایین بودن نرخ بیکاری در این دو روستا است (شکل ۳ و جدول ۶). این وضعیت نشان می‌دهد که در ناحیه‌ای با مساحت جغرافیایی ناچیز، تفاوت‌های فلاکت و رفاه قابل توجهی وجود دارد و توسعه یکپارچه و متوازی مشهود نیست که یکی از دلایل آن می‌تواند توسعه گزینشی فعالیت‌های گردشگری در فضای جغرافیایی به تبعیت از خواست گروه‌های متنفذ باشد.

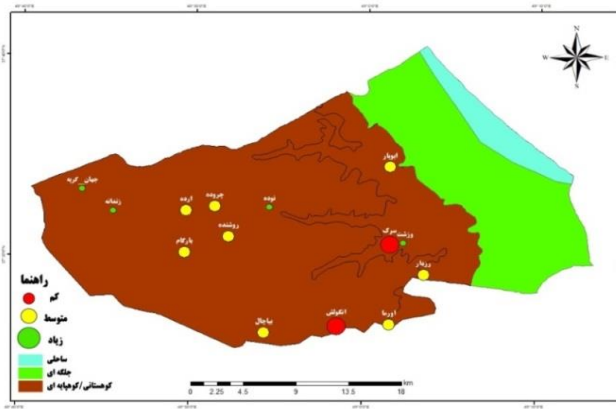
جدول ۵. نرخ بیکاری در روستاهای مورد مطالعه

روستا	نرخ بیکاری	روستا	نرخ بیکاری
انگولش	۱۳٫۸	روشنده	۷٫۳
سرک	۱۵٫۸	ارده	۵٫۲
اورما	۶٫۶	زندانه	۰
بیچال	۶٫۲	چروده	۸٫۶
آبویار	۵	نوده	۲٫۵
رزدار	۸٫۳	پارگام	۷٫۳
وزشت	۳٫۶	جهان‌گریه	۲٫۸

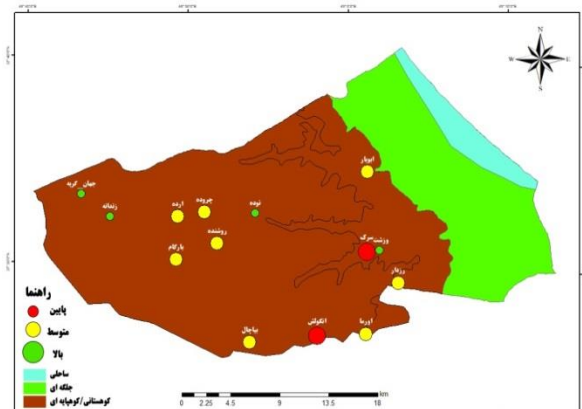
منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

توسعه گزینشی فعالیت‌های گردشگری و شاخص فلاکت روستایی

یکی از شاخص‌های برآیندی اقتصاد هر سکونتگاه واحد جغرافیایی، شاخص فلاکت است. این شاخص مبین وضعیت تجمعی بیکاری و نرخ تورم است. این دو به نوعی با یکدیگر وضعیت رفاه و توان خرید جامعه محلی را نیز بازگو می‌کند. بررسی صورت گرفته نشان داد بالاترین سطح شاخص فلاکت در روستاهای سرک و انگولش بوده است.

شکل ۲. نقشه توزیع فضایی نسبت بیکاری در روستاهای مورد مطالعه، منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

شکل ۳. نقشه توزیع فضایی میزان فلاکت در روستاهای مورد مطالعه، منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

جدول ۶. میزان فلاکت در روستاهای مورد مطالعه

روستا	میزان بیکاری	نرخ تورم	شاخص فلاکت	روستا	میزان بیکاری	نرخ تورم	شاخص فلاکت
انگولش	۱۳٫۸	۱۸٫۴	۲۲٫۲	روشنده	۷٫۳	۱۸٫۴	۲۵٫۷
سرک	۱۵٫۸	۱۸٫۴	۲۴٫۲	ارده	۵٫۲	۱۸٫۴	۲۳٫۶
اورما	۶٫۶	۱۸٫۴	۲۵	زندانه	۰	۱۸٫۴	۱۸٫۴
بیچال	۶٫۲	۱۸٫۴	۲۴٫۶	چروده	۸٫۶	۱۸٫۴	۲۷
آبویار	۵	۱۸٫۴	۲۳٫۴	نوده	۲٫۵	۱۸٫۴	۲۰٫۹
رزدار	۸٫۳	۱۸٫۴	۲۶٫۷	پارگام	۷٫۳	۱۸٫۴	۲۵٫۷
وزشت	۳٫۶	۱۸٫۴	۲۲	جهان‌گریه	۲٫۸	۱۸٫۴	۲۱٫۲

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

اقتدار، مرفه اغلب غیربومی و یا فرزندان بومیانی که اکنون معیشت غیر روستایی دارند، قرار گرفته است. پر واضح است که خرید زمین از هر جای کشور توسط مردم در ناحیه کوهستانی با مشقت زندگی کرده‌اند، از آنجا رانده شده و راهی حاشیه شهرها (نواحی پیراشهری) می‌شوند.

شکل ۱. وجود ویلاها (خانه‌های دوم) در روستای کوهستانی روشننده ناحیه رضوانشهر. منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

واحدهای خدماتی نامتقارن مرتبط با گردشگری

از دیگر تحولات کالبدی صورت گرفته در روستاهای کوهستانی ناحیه، ایجاد و گسترش واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری اعم از قلیان‌سراها، قهوه‌خانه، رستوران‌ها و آشپزخانه‌ها و خانه‌های بوم‌گردی بوده است. بررسی فراوانی واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری در تیپ روستاهای کوهستانی شهرستان رضوانشهر نشان داد که به طور متوسط در روستاهای تیپ کوهستانی ۱۹ واحد خدماتی مرتبط با گردشگری فعال بوده است، اما توزیع این واحدها نامتقارن و حداقل ۶ واحد و حداکثر ۳۰ واحد بوده است. جدول ۸، واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری در روستاهای کوهستانی را نشان می‌دهد. این پدیده نیز نشان می‌دهد که گسترش پدیده گردشگری، فضای جغرافیایی تاکنون یکپارچه و متحد کوهستانی را به صورت غیرمتوازی دچار

گسترش خانه‌های دوم (ویلا) و خلع ید از روستاییان

از پیامدهای آشکار گردشگری در فضاهای روستایی، شکل‌یابی و گسترش خانه‌های دوم است که آن نیز دارای تبعات و آثار مربوط به خود است. در حقیقت، پدیداری خانه‌های دوم و تبعات ناشی از آن، بسته به موقعیت مکانی-فضایی دارای تفاوت است. بررسی‌ها نشان داد در ناحیه رضوانشهر (جدول ۷) در روستاهای دارای موقعیت کوهستانی حدود ۱۵ خانه دوم به طور متوسط در هر روستا گسترش یافته است.

جدول ۷. تعداد خانه‌های دوم و سابقه گسترش آن در روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	تعداد خانه‌های دوم هر روستا	سابقه گسترش خانه‌های دوم در هر روستا (سال)
انگولش	۲۰	۱۰
سرک	۸	۵
اورما	۱۰	۸
بیاجال	۱۵	۵
آبویار	۱۵	۵
رزدار	۱۰	۸
وزشت	۲۰	۵
روشنده	۳۰	۱۵
ارده	۳۰	۱۷
زندانه	۳۰	۱۵
چروده	۴۰	۱۰
نوده	۴۰	۱۰
پارگام	۲۰	۱۵
جهان‌گره	۱۰	۱۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

ایران هیچ مانعی ندارد و نمی‌توان با آن مخالف بود، اما مشکل آن است که در اثر روند اقتصادی حاکم، تفریح‌گروهی بر بنیان زندگی و نیز تولید ملی برتری می‌یابد؛ هم‌فعالیت‌های مولد ناپدید می‌شود و هم روستاییانی که سال‌ها این‌گونه خانه‌ها متعلق به روستاییان کوه‌نشین و مالک اولیه اراضی نیست، بلکه به روش‌های مختلف، از جمله روش‌های قانونی و شبه قانونی از آنان سلب مالکیت شده و در اختیار

تغییر کاربری اراضی و حذف فعالیت‌های مولد

یکی از پیامدهای مستقیم یا غیرمستقیم گسترش گردشگری تغییر کاربری اراضی است. در حقیقت از آنجا که همواره (خصوصاً در فضای اقتصادی کشور ایران) سودآوری فعالیت‌های خدماتی بیشتر از فعالیت‌های تولیدی و مولد است، بنابراین با رشد گردشگری در رقابت با فعالیت‌های تولیدی فضا، به مرور منابع و بنیان‌های اقتصادی از حوزه تولید به حوزه خدمات خصوصاً گردشگری کشیده می‌شود؛ تغییر کاربری اراضی کشاورزی به عنوان منابع تولیدی به اراضی مسکونی یا تجاری مرتبط با گردشگری، از بارزترین آن است.

بررسی روند تغییر کاربری اراضی در کل نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر طی دوره ۹۶-۱۳۷۹ نشان داد وسعت اراضی ساخته شده حدود ۱۱/۵ برابر شده است، این در حالی است که از وسعت اراضی کشاورزی، اراضی بایر و اراضی جنگلی شدیداً و حداقل به میزان ۳۰ درصد، طی دوره مزبور کاسته شده است. البته بخشی از اراضی جنگلی پس از تخریب درختان به مرتع تبدیل گردیده که همین امر سبب افزایش وسعت اراضی مرتعی طی دوره مورد بررسی شده است.

در مجموع، سیر تغییرات، حاکی از روند رو به تزاید تغییر کاربری اراضی به نفع ساخت و ساز در ناحیه رضوانشهر بوده است.

جدول ۹، تحولات کاربری اراضی نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر را طی سال‌های ۹۶-۱۳۷۹ نشان می‌دهد. جدول مزبور نشان می‌دهد که طی دوره مزبور از وسعت اراضی متعلق به عموم مردم (جنگلی و مرتعی) به نفع منافع شخصی کاسته شده است. به عبارت دیگر دسترسی به منافع شخصی، به زیان منافع عام و ملی منجر شده است.

انشقاق و شکاف ساخته که می‌تواند عواقب نامطلوبی در پی داشته باشد.

جدول ۸. واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری در روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	میانگین	حداقل	حداکثر
انگولش	۷	۶	۱۰
سرک	۱۵	۲۰	۳۰
اورما	۸	۱۰	۱۵
بیچال	۵	۶	۱۰
آبویار	۱۰	۱۵	۲۰
رزدار	۸	۱۰	۱۵
وزشت	۸	۶	۱۵
روشنده	۱۰	۱۵	۲۰
ارده	۱۰	۱۵	۲۰
زندانه	۱۵	۲۰	۳۰
چروده	۸	۱۲	۱۵
نوده	۵	۶	۱۰
پارگام	۸	۸	۱۵
جهان‌گیریه	۱۵	۱۸	۳۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

شکل ۲. واحدهای خدماتی - گردشگری در روستای کوهستانی دوران ناحیه رضوانشهر. منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

شکل ۳. اقامتگاه‌های بوم‌گردی در روستاهای کوهستانی ناحیه رضوانشهر. منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

کشاورزی و به صرفه نبودن کشاورزی و حمایت اندک دولت در زمینه کشاورزی و دامداری، کاهش یافته است و تغییرات شغلی در منطقه به وجود آمده که از لحاظ اجتماعی حائز اهمیت است.

تصویر ۵. وجود مشاور املاک‌های خرید و فروش اراضی در نواحی روستایی ناحیه رضوانشهر منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

به طوری که نتایج بررسی‌ها نشان داد در روستاهای کوهستانی به طور متوسط قیمت هر مترمربع زمین در محدود روستا در حدود ۳۰۰ تا ۴۰۰ هزار تومان (۹۸) برآورد شده است. همان طور که در جدول (۱۰) نیز مشاهده می‌شود قیمت اراضی در روستاهای مورد مطالعه نیز از قیمت یکسانی برخوردار نیستند و از تنوع برخوردار است به طوری که از قیمت ۲۰۰ هزار تومان در روستای بیاجال تا قیمت ۱۴۰۰۰۰۰ هزار تومان در روستای زندانه و جهان‌گریه در نوسان است. یعنی بین گسترش گردشگری و افزایش قیمت زمین رابطه معنی‌دار برقرار است.

مافیای بورس‌بازی املاک و مستغلات در عرصه کوهستان، به دلیل نظارت کمتر دولت بر عرصه‌های مرتعی و جنگلی در کوهستان و وجود رانت زمین، جولان می‌دهد. نمونه‌های متعددی در ناحیه رضوانشهر وجود دارد که در آن ساکنان محلی دسترسی به منابع محلی طبیعی را به دلیل توسعه و رشد گردشگری از دست داده‌اند. در نمونه کوهستانی، می‌توان روستای کوهستانی نوده را معرفی کرد که افرادی موسوم به "مافیای بورس بازی مستغلات"، در هر

جدول ۹. تحولات کاربری اراضی نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر طی سال‌های ۹۶-۱۳۷۹

نوع اراضی	مساحت (به هکتار)		
	سال ۱۳۷۹	سال ۱۳۸۶	سال ۱۳۹۶
اراضی ساخته شده	۷۰۹	۳۳۳۰	۷۹۶۳
اراضی جنگلی	۵۴۸۹۰	۵۰۴۴۸	۳۸۶۹۶
اراضی مرتعی	۴۸۶۰	۶۸۰۰	۱۶۳۵۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

تصویر ۴. تغییر اراضی منابع طبیعی به واحدهای مسکونی در روستای نوده رضوانشهر منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

توسعه گردشگری، افزایش قیمت زمین و رواج خام فروشی

حضور گردشگران در نواحی روستایی از طریق افزایش تقاضای ایشان برای ساخت خانه‌های دوم یا گرایش به احداث واحدهای خدماتی از جانب بومیان، منجر به اثرگذاری در نظام قیمت‌گذاری اراضی و رونق بازار بورس مستغلات در روستاها می‌شود. به طوری که به دلایل مشکلات اقتصادی مردم (درآمد کم و نداشتن پشتوانه مالی) و به صرفه نبودن فعالیت‌های کشاورزی و دامداری، به عبارت دیگر، بالا رفتن هزینه‌های کشاورزی و مشکلات مربوط به فروش محصولات از دلایل اصلی فروش اراضی و خارج کردن اراضی از تولید است. اکثر ساکنان این شهرستان، در گذشته، کشاورز و دامدار بوده‌اند، اما، در حال حاضر، تعداد کشاورزان منطقه، به دلیل افزایش هزینه‌های

مقطعی عرصه فعالیتی خود را به سمت و سویی خاص سوق می‌دهند. در حال حاضر عرصه‌های طبیعی و زمین‌های واقع در روستاهای کوهستانی به شدت مورد توجه است که افراد سرمایه‌دار و با نفوذ به راحتی از طریق پول و رانت خریداری کرده و کالاهای لوکس تبدیل می‌کنند، فضاهایی که تا دیروز عرصه اشتغال و فعالیت روستاییان بوده (به عنوان مثال مراتع دامداران) به بهره‌برداری‌های فردی تبدیل می‌شود.

جدول ۱۰. قیمت اراضی مسکونی در روستاهای نمونه شهرستان رضوانشهر - به هزار تومان (طی دوره ۹۸-۱۳۸۸)

نام روستا	میانگین	حداقل	حداکثر
انگولش	۳۰۰	۲۵۰	۶۰۰
سرک	۲۰۰	۳۰۰	۵۰۰
اورما	۴۰۰	۳۰۰	۸۰۰
بیچال	۳۰۰	۲۰۰	۵۰۰
آبویار	۶۰۰	۵۰۰	۱۰۰۰۰۰
رزدار	۳۰۰	۲۰۰	۵۰۰
وزشت	۳۵۰	۳۰۰	۵۰۰
روشنده	۶۰۰	۵۰۰	۱۰۰۰۰۰
ارده	۴۰۰	۲۰۰	۷۰۰
زندانه	۸۰۰	۶۰۰	۱۴۰۰۰۰۰
چروده	۳۰۰	۲۰۰	۶۰۰
نوده	۴۰۰	۳۰۰	۷۰۰
پارگام	۲۵۰	۲۰۰	۵۰۰
جهان‌گریه	۸۰۰	۶۰۰	۱۲۰۰۰۰۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

رشد و توسعه گردشگری در نواحی روستایی سبب افزایش خرید و فروش املاک و مستغلات می‌گردد به طوری که روستاییان به منظور تأمین سرمایه برای بخشی از نیازهای خود از جمله تأمین جهیزیه، برگزاری جشن عروسی و غیره زمین‌های باغی و زراعی خود را با قیمت‌های بسیار اندک به سرمایه‌داران غیربومی و شهری به فروش می‌رسانند، این اقدام دو اثر بر فضا ایجاد می‌نماید: نخست، اراضی از کاربری فعالیت‌های مولد خارج می‌گردد؛ دوم، به دلیل ارزش افزوده بالایی که بر روی اراضی اضافه می‌گردد،

امکان خرید مجدد برای روستاییان از بین می‌رود، به این ترتیب روستایی با قیمت بسیار اندک زمین خود را از دست داده و روانه حاشیه شهرها می‌شود یعنی آنچه را که در کوهستان کاشته شده باید در حاشیه شهرها برداشت کرد. در نتیجه این روند، ثروتی در جامعه خلق نمی‌شود؛ ابتکار و نبوغی در جهت اعتلای عزت انسانی و توسعه کشور اتفاق نمی‌افتد بلکه زمین فروشی تشویق می‌شود که در روند توسعه، دقیقاً به مثابه عمل فرزندی است که به جای این که فعالیت خلاق و مثمر پیشه کند، روزانه از جیب پدر مبلغی بر می‌دارد و مصرف می‌کند که در واقع روندی پشت به توسعه پایدار است.

مزیت نسبی کوهستان در جذب گردشگری

عرصه کوهستانی، بنا به دلایل متعددی دارای مزیت نسبی گردشگری است. از جمله این عوامل می‌توان به "وجود جاذبه‌های طبیعی و خدماتی منحصر بفرد در تمامی فصول سال"، "ارزان بودن نسبی قیمت زمین و ساختمان، محافظه کار نبودن روستاییان ساکن در کوهستان،" دور بودن از شهر و آزادی بیشتر گردشگران در این محیط به دلیل نظارت کمتر" اشاره داشت. تنوع چشم‌اندازهای طبیعی و پوشش جنگلی محدوده کوهستانی و کوهپایه‌ای باعث می‌شود جاذبه‌های گردشگری بیشتری داشته باشد و گردشگران بیشتری را به خود جلب می‌کند. در حقیقت، اقلیم معتدل و مطبوع در تابستان‌ها و وجود برف زمستان در کوهستان و کوهپایه نسبت به جلگه گرم و مرطوب ساحلی و جلگه‌ای مزیت‌های بیشتری بوجود می‌آورد. همچنین از حیث خدمات قابل عرضه در کوهستان نیز یکی از ویژگی‌های ممتاز و منحصر بفرد این عرصه، مکمل بودن تولیدات محلی با گردشگری (شیر و ماست، تخم‌مرغ، میوه‌های جنگلی، سبزیجات، ترشیجات و گوشت و غیره) است که گردشگران را به خود جذب می‌نماید.

کوهپایه‌ای سبب شده سهم عرصه کوهستان از گردشگری بیش از دو عرصه جلگه‌ای و ساحلی باشد. در نتیجه، انتظار می‌رود در صورت فقدان برنامه‌ریزی دقیق و نظارت کافی، عرصه کوهستان به زیان منافع ملی مورد تاخت و تاز عناصر سود جو و بی‌مسئولیت نسبت به منافع ملی قرار گیرد. جدول ۱۱، گزاره‌ها و مقولات تبیین‌کننده علل الگوی توزیع منافع گردشگری در نواحی کوهستانی را نشان می‌دهد.

اختصاص و دسترسی راحت به زمین به صورت رایگان و یا با نازل‌ترین قیمت با کاربری گردشگری و معاف از هرگونه عوارض ساخت و ساز از سوی شهرداری‌ها در مناطق کوهستانی سبب می‌شود تا دومین عامل برای جذب گردشگر و منافع گردشگری در این عرصه رقم خورد. همچنین نظارت کمتر دولت بر منابع طبیعی سبب گردیده بیشتر سرمایه‌داران به این مکان رفته و سرمایه‌گذاری نمایند. در نهایت، بکر بودن و آرامش نسبی عرصه‌های کوهستانی و

جدول ۱۱. گزاره‌ها و مقولات تبیین‌کننده علل الگوی توزیع منافع گردشگری در نواحی کوهستانی

مقوله	گزاره
امتیازات نسبی عرصه کوهستانی	وجود جاذبه‌های طبیعی و خدماتی منحصربفرد در تمامی فصول سال
	ارزان بودن قیمت زمین و ساختمان در عرصه‌های کوهستانی به نسبت دو عرصه ساحلی و جلگه‌ای
	محافظه کار نبودن روستاییان ساکن در کوهستان
	دور بودن از شهر و آزادی بیشتر گردشگران در این محیط‌ها به دلیل نظارت کمتر
کنش مدیریت فضا و عناصر سودجوی آن	جولان مافیای بورس‌بازی املاک و مستغلات در عرصه کوهستان
	نظارت کمتر دولت بر عرصه‌های مرتعی و جنگلی در کوهستان
	وجود رانت و صرفاً توجه به روستاها با رویکرد سیاسی خاص

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

و رونق اقتصادی به دنبال داشته است اما پس از چند دهه مشخص شده است که رشد اقتصادی، افزایش سرانه درآمدها و جمعیت‌پذیری این نواحی خود به خود سبب توسعه پایدار نمی‌شود، بنابراین این اقدامات توسعه-ای (گردشگری) آثار مخربی از جمله عدم نفوذ رشد اقتصادی حاصله به طبقات و اقشار پایین جامعه (روستاییان بومی) می‌گردد، بنابراین در این صورت منافع ملی و منافع محلی در یک راستا قرار نمی‌گیرند و این منافع (استفاده از ظرفیت‌های ناحیه کوهستان) تنها عاید فرد و یا افراد خاصی می‌شود تا در نتیجه توسعه فعالیت‌های مرتبط با گردشگری در فضای مورد بحث نتواند رشد و بالندگی منافع محلی و در نهایت منافع ملی را تضمین نماید.

در قلمرو نواحی کوهستانی کشور از قدیم‌الایام زیستگاه‌های پراکنده انسانی وجود دارد که بهبود وضعیت

۴. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تحولات تکنولوژیکی و گسترش توان انسانی در تصرف و بهره‌برداری از نواحی کوهستانی ایران تقریباً اغلب ایام سال، گرایش شدیدی به تصرف اراضی نواحی کوهستانی در کشور مشاهده می‌شود، در حالی که کوهستان‌های ایران میراث طبیعی مشترک همه ایرانیان است و باید حتی الامکان این میراث مشترک و ثروت با ارزش بین نسلی با وسواس خاصی مدیریت شود و محافظت شود. آثار و عوارض بهره‌برداری غیر منطقی و مخرب نواحی کوهستانی تنها به کوهستان محدود نخواهد ماند بلکه کل جامعه را در معرض خسارات جبران ناپذیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی قرار خواهد داد.

توسعه گردشگری در ناحیه رضوانشهر و به ویژه در نواحی کوهستانی این محدوده آبادانی، خارج شدن از انزوا

از پی گردشگری بود که توزیع عادلانه منافع در ابعاد مختلف برای ساکنان بومی محقق شود.

با توجه به موارد بیان شده می‌توان گفت که اگر قرار باشد گردشگری در توسعه نواحی کوهستانی موجب ارتقای کیفیت زندگی ساکنان محلی شود، لازم است:

الف، گردشگری به عنوان فعالیتی مکمل تولید دیگر بخش‌های اقتصادی درک شود و در این راستا برنامه‌ریزی شود که گردشگری موجب تقویت بنیان‌های تولیدی شود؛ ب، لازم است به اثرات تغییرات کالبدی کوهستان که از لحاظ زیستی بسیار شکننده است، توجه لازم مبذول گردد؛ و ج، باید زمین‌خواری و کوه‌خواری تحت کنترل درآید، تصرف غیر قانونی و شبه قانونی زمین در ناحیه کوهستانی و تجاوز به منابع طبیعی، می‌تواند به تخریب محیط زیست، فرسایش و در نهایت سیل‌های مخرب منتهی شود که عواقب جبران ناپذیر سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در پی خواهد داشت.

تقدیر و سپاسگزاری

بنا به اظهار نویسنده مسئول، پژوهش حاضر برگرفته از رساله دکتری فرهاد جوان، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی، تهران است، و فاقد حامی مالی می‌باشد.

معیشتی و درآمدی آنان مستلزم تنوع‌بخشی معیشتی است. یکی از راه‌های تنوع‌بخشی این جوامع، گسترش گردشگری روستایی (در ترکیب با گردشگری طبیعی) است، اما این گردشگری باید مکمل و مشوق بنیان‌های تولیدی جامعه باشد. اما به دلیل برتری ساختار نهادی کژکارکرد، گویی فضا فاقد هر نوع مدیریت، ساماندهی مناسب و رها از نظارت است. چون ساختار نهادی کژکارکرد اجازه نمی‌دهد توسعه گردشگری همراه با حداکثرسازی منافع فردی، منافع اجتماعی را نیز تأمین کند و گردشگری روستایی در روستاهای کوهستانی به نفع شخصی و به زیان ملی توسعه می‌یابد. نتایج وجود منافع حاصل از گردشگری، با مطالعات نرگسی و همکاران (۱۳۹۷)، تقی‌لو و همکاران (۱۳۹۷)، تقوی و همکاران (۱۳۹۷)، کومار و همکاران (۲۰۱۵) و کاستنتینا و همکاران (۲۰۱۵)، همخوانی دارد. همچنین نحوه توزیع منافع در پژوهش حاضر با نتایج مطالعات تقی‌لو و همکاران (۱۳۹۷) همخوانی دارد.

سطوح نابرابر منافی که همگان در آن سهمی یکسان ندارند از ویژگی‌های بارز گردشگری در ناحیه کوهستانی رضوانشهر است. عدالت اجتماعی، آشتی منافع محلی، منطقه‌ای و ملی امر لاینحلی است که ورای ارقام کلان درآمدی ناشی از حضور گردشگران در این ناحیه از نگاه‌ها پنهان نگاه داشته می‌شود. زمانی می‌توان مدعی توسعه

فهرست منابع

- افراخته، حسن، ۱۳۹۲. **فرهنگ واژگان مخاطرات محیطی**، تهران: جهاد دانشگاهی واحد خوارزمی.
- افراخته، حسن، ریاحی، وحید، جوان، فرهاد، ۱۳۹۴. "پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوانشهر"، **جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)**، شماره ۱۳ (۴۶)، صص ۹۳-۱۱۷.
- بهرامی، رحمت‌الله، ۱۳۸۹. "بررسی قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه گردشگری روستایی در استان کردستان"، **چهارمین کنفرانس بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام**، ایران، ۲۷ فروردین، زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- پاپ‌زن، عبدالحمید، قبادی، پرستو، زرافشانی، کیومرث، گراوندی، شهر، ۱۳۸۹، "مشکلات و محدودیت‌های گردشگری روستایی، با استفاده از نظریه بنیانی (مورد: روستای حریر، استان کرمانشاه)"، **فصلنامه پژوهش‌های روستایی**، شماره ۱ (۳)، صص ۲۵-۵۲.

- تقوی، مهدی، صفایی، پویان، کرد، عادل، ۱۳۹۷، "بررسی اثرات رشد گردشگری بر تولید ناخالص داخلی، نمونه موردی ایران"، **فصلنامه اقتصاد کاربردی**، ۸(۲۷)، ۵۸-۴۹.
- تقی‌لو، علی‌اکبر، کیانی، مصطفی، السادات کهکی، فاطمه، ۱۳۹۷، "بررسی و تحلیل اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سامان)"، **فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، شماره ۸(۳۱)، صص ۱۱۴-۱۰۳.
- تولایی، سیمین، ریاحی، وحید، افراخته، حسن، شعبانی، احمد، ۱۳۹۲، "بررسی توانمندی‌ها و راهکارهای توسعه گردشگری روستایی در بخش کهک استان قم"، **فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، شماره ۴۵(۴)، صص ۱۱۸-۱۰۳.
- جوان، فرهاد، افراخته، حسن، ریاحی، وحید، ۱۳۹۶، "تحلیل قابلیت‌ها و موانع متنوع‌سازی معیشت در راستای توسعه پایدار روستایی (مورد مطالعه: شهرستان رضوانشهر)"، **مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی**، شماره ۶(۲۰)، صص ۸۹-۱۰۶.
- رابینو، یاسنت لویی، ۱۳۵۷. **ولایات دارالمرز ایران: گیلان**، ترجمه جعفر خمami زاده، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- رضاقلی، علی، ۱۳۹۸، **اگر نورث ایرانی بود**، تهران، انتشارات نهادگرا.
- رضوانی، محمدرضا، ۱۳۹۰. **برنامه‌ریزی توسعه روستایی ایران**، چاپ چهارم، تهران: نشر قومس.
- ریتزر، جرج، ۱۳۹۴، "مبانی نظریه جامعه‌شناسی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن"، ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: انتشارات ثالث.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان. ۱۳۹۵، **سالنامه آماری استان گیلان**، معاونت آمار و اطلاعات.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان. ۱۳۸۷، **سالنامه آماری استان گیلان**، معاونت آمار و اطلاعات.
- شریف‌زاده، ابوالقاسم، مرادی نژاد، همایون، ۱۳۸۱، "توسعه پایدار و گردشگری روستایی"، **ماهنامه اجتماعی اقتصادی جهاد**، شماره ۵۳، صص ۲۵۱-۲۵۰.
- محمدی‌یگانه، بهروز، ولایی، محمد، ۱۳۹۳، "تنوع بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مورد: دهستان مرحمت آباد شمالی شهرستان میاندوآب"، **فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی**، شماره ۳(۲)، صص ۷۰-۵۴.
- مرکز آمار ایران. ۱۳۹۵. **سرشماری نفوس و مسکن**، تهران: مرکز آمار ایران.
- مؤمنی، فرشاد، ۱۳۹۹، "دمیدن افراطی به سوداگری"، **تعادل نیاز اقتصاد ایران**، نهم مرداد ماه ۱۳۹۹، قابل دسترس در سایت: <http://www.taadolnewspaper.ir/>
- نرگسی، شهین، بابکی، روح‌اله، عفتی، مهناز، ۱۳۹۷، "بررسی رابطه بین گردشگری، رشد اقتصادی و توسعه مالی در ایران (۱۳۶۸-۱۳۹۵)"، **فصلنامه اقتصاد مالی**، شماره ۱۲(۴۴)، صص ۶۸-۴۱.
- نصیری‌مقدم، خوش‌سیما، صدیقه، ۱۳۹۴، "گردشگری روستایی راهبردی برای توسعه پایدار روستایی در بخش خورگام شهرستان رودبار"، **فصلنامه فضای گردشگری**، شماره ۴(۱۴)، صص ۱۲-۱.
- یاسوری، مجید، جوان، فرهاد، ۱۳۹۴، "تحلیل محدودیت‌های تنوع بخشی اقتصاد روستایی مورد: دهستان اشکور علیا"، **فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی**، شماره ۴(۱۳)، صص ۳۷-۱۹.
- Augustin, M., 1998, National Strategies for Rural Tourism Development and Sustainability, *The experience Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 4, No. 3, PP. 3-33.
- Shin. Inyong .2012, Income inequality and economic growth, *Journal Economic Modelling*, Volume 29, Issue 5, 2049-2057
- Kumar, R.R., Loganathan, N., Patel, A., & Kumar, R.D. 2015. Nexus between Tourism Earnings and economic growth: A study of Malaysia. *Quality and Quantity*, 49(3), 1101-1120

Constantina, Pintilii Draghici Cristian, Radu-Daniela, Peptenatu Daniela, Comanescu Laura Georgiana a, Sirodoev Igor, 2015, The Role of SPA Tourism in the Development of Local Economies from Romania, *Procedia Economics and Finance* , 23, 1573 – 1577.

Dysfunctional Institutional Structure and Tourism in Mountainous Area (Case: Mountainous Area of Rezvanshahr)

Hassan Afrakhteh^{*1}, Professor of Human Geography Department, and Rural Planning, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran

Farhad Javan, PhD in Human Geography Department, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran

Received: 25 July 2020

Accepted: 24 August 2020

Abstract

Technological changes and enhanced human abilities in exploiting of mountainous areas, and the need for economic diversification of human settlements located in mountainous areas has led to the expansion of rural tourism (in combination with natural tourism) which can complement and encourage productive activities and provide the basis for achieving sustainable development. The present study has been conducted with the aim of investigating and analyzing the impact of the dysfunctional institutional structure on the development and consequences of tourism in the mountainous rural areas of Rezvanshahr. This research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of method. The statistical population consists of mountainous tourist villages (14 villages) in Rezvanshahr district. The results showed that due to the dominance of the dysfunctional institutional structure, the expansion of tourism has led to the unbalanced development of mountainous settlements. While this activity has led to population re-attraction in mountainous villages but due to the dominance of the dysfunctional Institutional structure, it seems that the space lacks any kind of management, proper organization and it is without supervision. In other words, the dysfunctional institutional structure hinders the development of tourism via maximizing individual benefits and it led to the expansion of tourism in mountain villages for personal gain and to the detriment of the nation. While the mountains of Iran are a common natural heritage of all Iranians and this shared heritage and valuable intergenerational wealth must be obsessively managed and protected as much as possible. The effects and consequences of irrational and destructive exploitation of mountainous areas will not only be limited to the mountains but also it will expose the whole society to irreversible social, economic and political damages.

Keywords: Rural tourism, Mountainous areas, Dysfunctional Institutional structure, National interests, Rezvanshahr.

^{*1} Corresponding Author: email: afrakhtehh@yahoo.com

To cite this article:

Afrakhteh, H. & Javan, F. (2020). Dysfunctional Institutional Structure and Tourism in Mountainous Area (Case: Mountainous Area of Rezvanshahr). Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas, 1(2), 1-18. Doi:10.29252/gsma.1.2.1